

Morfoloogia ja süntaks

Ove Üllar Viesemann

Mis on morfoloogia?

- Morfoloogia ehk vormiõpetus
 - Sõna ja selle vormid
- Sõnaliigid
 - Käändsõnad
 - Pöördsõnad
 - Muutumatud sõnad
 - Nt mäarsõnad
- Ühte sõnaliiki kuuluvad sõnad käituvad enamasti ühtemoodi
- Lingvistikaülesannetes tuleb tihti nuputada, kuidas sõnad süstemaatiliselt muutuvad

Kuidas maailma keeled jagunevad?

- Aglutineerivad keeled – sõnadest moodustatakse uusi vorme liidetega
 - türgi, korea
ka-si-ess-ta-ko
go-HON-PST-DECL-QUOT ‘ta läinuvat (austav kõne)’
- Flekteerivad keeled – sõnadest moodustatakse uusi vorme sõnatüve ennast muutes
 - vene, araabia
 - araabia *kitab* ‘raamat’ vs *kutub* ‘raamatud’
- Isolaatkeeled – kõikidel sõnadel on ainult üks vorm
 - hiina, vietnami
 - hiina *wo he cha* ‘mina joon teed’

Liited ehk afiksid

- Järgneb sõnatüvele – järelliide ehk sufiks
 - eesti käändelõpud
- Eelneb sõnatüvele – eelliide ehk prefiks
 - Inglise tuletisliited *in-*, *un-*, *re-*
- Liide liitub sõnatüve sees – infiks
 - Trans New Guinean *harupo* ‘libisema’ vs *haru-a-po* ‘mitte libisema’
- Liited: käändelõpud, pöördelõpud, tuletised

Mida üks sõnavorm tavaliselt endas sisaldab

- Käändsõnad

- Arv

- Mitmus ja ainsus

sloveeni

- Duaal

volk volkova

volkovi

- Kääne

ainsus duaal

mitmus

- Nimetav

- Omastav

- Akusatiiv – sihitise kääne

- Kohakäänded

- NB! Ühe keele käänded ei pruugi kattuda eesti keele käännetega!

Mida üks sõnavorm tavaliselt endas sisaldab

- Pöörd sõnad

- Arv

- Ainsus, mitmus, dual

- Isik

- 1. ehk *mina, meie*
 - 2. ehk *sina, teie*
 - 3. ehk *tema, nemad*

- Jaatus vs eitus

- *mina söön vs mina ei söö*

- Aeg

- Minevik, olevik, tulevik
 - Kauge minevik või tulevik

- Aspekt

- Lõpetatud vs lõpetamata tegevus
 - vene *delat'* vs *sdelat'*

- Kõneviis

- Kindel kõneviis ehk indikatiiv
 - Käskiv kõneviis ehk imperatiiv
 - Tingiv kõneviis ehk konditsionaal

- NB! Verbil on tavaliselt ka põhivorm ehk infinitiiv

Mis on süntaks?

- Süntaks ehk lauseõpetus

- Lause osad

- S: Alus ehk subjekt Kits
- V: Öeldis ehk verb sõi
- O: Sihitis ehk objekt õuna
- X: Määrus ehk adverbiaal aias

- Sõnajärg

- Eri maailma keeltes võib põhisõnajärg olla erinev eesti keelest
 - SVO, SOV, VSO, VOS, OSV, OVS

Mida veel tähele panna?

- Nimisõna ja omadussõna järg
 - eesti *punane õun* vs prantsuse *pomme rouge* (otsetõlkes õun punane)
- Liidete asemel kaassõnad ehk adpositsioonid
 - Eelsõnad ehk prepositsioonid
 - Inglise *at night*, vene *в школе*
 - Tagasõnad ehk postpositsioonid
 - eesti *laua all*
- Ühel liitel võib olla mitu vormi
 - Ümbritsevate häälikute mõju
 - soome *virolainen* vs venäläinen

Mida veel tähele panna?

- Sihilised ja sihitud tegusõnad
 - *mina elan vs mina sünnin õuna*
- Kaudsihitis
 - ese või olend, mis sihilise tegusõna tegevuse kaudu mõjutatud on
 - tihti eraldi daativikäändes
 - eesti keeles alaleütlevas
 - *Jüri viskas palli Marile.*

Näidisülesanne - tamili

- Autor Külli Prillop
- 2010.-2011. õppeaasta lõppvoor
- Keskmine 76%

ÜLESANNE 2. (15 punkti)

Tamili keelt, mis kuulub draviidi keelkonda, kõneleb emakeelena ligi 70 miljonit inimest Indias, Sri Lankal, Singapuris ja mujal.

Uuri järgmisi tamilikeelseid lauseid:

1. <i>naan oot̪talukku ooḍureen</i>	ma jooksen hotelli (praegu)
2. <i>appaa kaapi vaanga maat̪taan</i>	isa ei osta kohvi (tulevikus)
3. <i>appaa paaḍuraan</i>	isa laulab (praegu)
4. <i>naan paaru kuḍikka maat̪teen</i>	ma ei joo piima (tulevikus)
5. <i>naayi naḍakkale</i>	koer ei kõnni (praegu)
6. <i>naan sinimaavukku naḍappeen</i>	ma kõnnin kinno (tulevikus)
7. <i>peeraasiriyar kaapi kuḍippaan</i>	professor joob kohvi (tulevikus)
8. <i>naan paaḍuveen</i>	ma laulan (tulevikus)
9. <i>peeraasiriyar naḍakkiraan</i>	professor kõnnib (praegu)
10. <i>naan oot̪talukku ooḍa maat̪teen</i>	ma ei jookse hotelli (tulevikus)
11. <i>puune caaru kuḍikkaadu</i>	kass ei joo mahla (tulevikus)
12. <i>aasiriyar paaḍale</i>	õpetaja ei laula (praegu)

A. Tõlgi eesti keelde (ära unusta märkimast, kas tegevus toimub praegu või tulevikus)

1. *naayi paaḍaadu*
2. *naan sinimaavukku ooḍale*
3. *naan naḍakkireen*

B. Tõlgi tamili keelde

1. koer ei jookse (praegu)
2. kass ei kõnni hotelli (tulevikus)
3. õpetaja joob mahla (praegu)
4. ma ei laula (tulevikus)
5. isa ostab kassi (tulevikus)

C. Selgita lahendust

Uurime etteantud lauseid

- 1. naan ootʃalukku oodureen ma jooksen hotelli (praegu)
- 2. appaa kaapi vaanga maatʃaan isa ei osta kohvi (tulevikus)
- 3. appaa paaduraaan isa laulab (praegu)
- 4. naan paaru kudikka maatʃteen ma ei joo piima (tulevikus)
- 5. naayi naɖakkale koer ei kõnni (praegu)
- 6. naan sinimaavukku naɖappeen ma kõnnin kinno (tulevikus)
- 7. peeraasiriyar kaapi kudippaan professor joo kohvi (tulevikus)
- 8. naan paaduveen ma laulan (tulevikus)
- 9. peeraasiriyar naɖakkiraan professor kõnnib (praegu)
- 10. naan ootʃalukku ooda maatʃteen ma ei jookse hotelli (tulevikus)
- 11. puune caaru kudikkaadu kass ei joo mahla (tulevikus)
- 12. aasiriyar paadale õpetaja ei laula (praegu)

Otsime vastavusi: nimisõnad

- 1. **naan** **oottalukku** oodureen
- 2. **appaa** **kaapi** vaanga maattaan
- 3. **appaa** paaduraaan
- 4. **naan** **paaru** kudikka maatteen
- 5. **naayi** naqakkale
- 6. **naan** sinimaavukku naqappeen
- 7. **peeraasiriyar** **kaapi** kudippaan
- 8. **naan** paaduveen
- 9. **peeraasiriyar** naqakkiraan
- 10. **naan** **oottalukku** ooda maatteen
- 11. **puune** **caaru** kudikkaadu
- 12. **aasiriyar** paadale

- ma** jooksen **hotelli** (praegu)
- isa** ei osta **kohvi** (tulevikus)
- isa** laulab (praegu)
- ma** ei joo **piima** (tulevikus)
- koer** ei kõnni (praegu)
- ma** kõnnin kinno (tulevikus)
- professor** joob **kohvi** (tulevikus)
- ma** laulan (tulevikus)
- professor** kõnnib (praegu)
- ma** ei jookse **hotelli** (tulevikus)
- kass** ei joo **mahla** (tulevikus)
- õpetaja** ei laula (praegu)

Otsime vastavusi: tegusõna isikud

- 1. naan oot̄talukku oodureen **ma** jooksen hotelli (praegu)
- 2. appaa kaapi vaanga maat̄aan **isa** ei osta kohvi (tulevikus)
- 3. appaa paaduraaan **isa** laulab (praegu)
- 4. naan paaru kudikka maat̄teen **ma** ei joo piima (tulevikus)
- 5. naayi naḍakkale koer ei kõnni (praegu)
- 6. naan sinimaavukku naḍappeen **ma** kõnnin kinno (tulevikus)
- 7. peeraasiriyar kaapi kudippaan **professor** joo kohvi (tulevikus)
- 8. naan paaduveen **ma** laulan (tulevikus)
- 9. peeraasiriyar naḍakkiraan **professor** kõnnib (praegu)
- 10. naan oot̄talukku ooda maat̄teen **ma** ei jookse hotelli (tulevikus)
- 11. puune caaru kudikkaadu kass ei joo mahla (tulevikus)
- 12. aasiriyar paadale õpetaja ei laula (praegu)

Otsime vastavusi: tegusõna eitus

- 1. naan oot̄talukku oodureen **ma** jooksen hotelli (praegu)
- 2. appaa kaapi vaanga maat̄aan **isa ei** osta kohvi (tulevikus)
- 3. appaa paaduraaan **isa** laulab (praegu)
- 4. naan paaru kudikka maat̄teen **ma ei** joo piima (tulevikus)
- 5. naayi naḁakkale **koer ei** kõnni (praegu)
- 6. naan sinimaavukku naḁappeen **ma** kõnnin kinno (tulevikus)
- 7. peeraasiriyar kaapi kudippaan **professor** joo kohvi (tulevikus)
- 8. naan paaduveen **ma** laulan (tulevikus)
- 9. peeraasiriyar naḁakkiraan **professor** kõnnib (praegu)
- 10. naan oot̄talukku ooda maat̄teen **ma ei** jookse hotelli (tulevikus)
- 11. puune caaru kudikkaadu **kass ei** joo mahla (tulevikus)
- 12. aasiriyar paadale **õpetaja ei** laula (praegu)

Otsime vastavusi: tegusõna jaatus

- 1. naan ootjalukku **oodu-reen**
- 2. appaa kaapi **vaanga maattaan**
- 3. appaa **paadu-raan**
- 4. naan paaru **kudikka maatteen**
- 5. naayi **nadakka-le**
- 6. naan sinimaavukku **nada-pppeen**
- 7. peeraasiriyar kaapi **kudi-ppaan**
- 8. naan **paadu-veen**
- 9. peeraasiriyar **nada-kkiriaan**
- 10. naan ootjalukku **ooda maatteen**
- 11. puune caaru **kudikka-adu**
- 12. aasiriyar **paada-le**

ma jooksen hotelli (**praegu**)
isa ei osta kohvi (**tulevikus**)
isa laulab (**praegu**)
ma ei joo piima (**tulevikus**)
koer **ei** kõnni (**praegu**)
ma kõnnin kinno (**tulevikus**)
professor joob kohvi (**tulevikus**)
ma laulan (**tulevikus**)
professor kõnnib (**praegu**)
ma ei jookse hotelli (**tulevikus**)
kass **ei** joo mahla (**tulevikus**)
õpetaja **ei** laula (**praegu**)

Tüvevormid jaatuses ja eituses erinevad ja eituse vormi lõpuhäälilik on [a].

Tõlgime eesti keelde

- 1. naayi paadaadu
- 2. naan sinimaavukku oodale
- 3. naan nađakkireen

Tõlgime eesti keelde

- 1. naayi paadaadu
- 2. naan sinimaavukku oodale
- 3. naan naḁakkireen

koer ei laula (tulevikus)

ma ei jookse kinno (praegu)

ma kõnnin praegu

Tõlgime tamili keelde

- 1. koer ei jookse (praegu)
- 2. kass ei kõnni hotelli (tulevikus)
- 3. õpetaja joob mahla (praegu)
- 4. ma ei laula (tulevikus)
- 5. isa ostab kassi (tulevikus)

Tõlgime tamili keelde

- 1. koer ei jookse (praegu) naayi ooda-le
- 2. kass ei kõnni hotelli (tulevikus) puune oot^{tt}alukku nadakka-adu
- 3. õpetaja joob mahla (praegu) aasiriyar caaru kudi-kkir-aan
- 4. ma ei laula (tulevikus) naan paada maat^{tt}-een
- 5. isa ostab kassi (tulevikus) appaa puune vaangu-v-aan

Lahenduse selgitus

- Sõnajärg SOXV
- Tegusõnad jagunevad kahte rühma
 - Põhivormi lõpus *-a* lühike
 - Põhivormi lõpus *-kka* pikk

	olevik	tulevik
jaatus	tüvi + <i>-r/-kkir-</i> + isikulõpp	tüvi + <i>-v/-pp-</i> + isikulõpp
eitus	põhivorm + <i>-le</i>	(inimene) põhivorm + <i>maat[-]</i> + isikulõpp (mitte-inimene) põhivorm + <i>-adu</i>

- Ainsuse 1. isiku liide *-een* ja ainsuse 3. isiku liide *-aan*

Küsimusi?